

УДК [161.1:81'373.46] : 001'06 (045)

ПОНЯТТЯ «ТЕРМІН» У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ

Фурт Д.В., старший викладач

Донецький національний університет економіки та торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

У статті розглянуто та проаналізовано різні погляди щодо поняття «термін». Подано узагальнююче визначення поняття, основні характеристики та вимоги до терміна.

Ключові слова: термін, словосполучення, поняття, мовний знак, професійна сфера знань.

В статье рассмотрены и проанализированы различные взгляды на понятие «термин». Дано обобщающее определение понятия. Представлены основные характеристики и требования к термину.

Ключевые слова: термин, словосочетание, понятие, языковой знак, профессиональная сфера знаний.

Furt D.V. THE NOTION "TERM" IN THE MODERN SCIENTIFIC WORLD

The article presents different scientific points of view on the notion "term". It is given the most generally accepted definition to this notion with regard to its main characteristics.

Key words: term, phrase, notion, sign, professional sphere of knowledge.

Постановка проблеми. У сучасному світі відбувається бурхливий розвиток усіх галузей науки та техніки; відбувається їх інтеграція та взаємообмін. І з цього приводу Г. Клаус зауважував, що наука знаходить дедалі надійніші знаки, за допомогою яких вона відображає дійсність, ненадійні та плінні слова поступово зникають з науки [6, с. 80].

Сьогодні переважну частину лінгвістичного фонду складає фахова лексика, тож термінологія стала окремим об'єктом дослідження. Було здійснено безліч спроб дати визначення поняттю «термін», але жодного не підтримує більшість термінологів, тому це поняття залишається не визначеним, що дає поле для роботи науковцям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Визначенням поняття «термін» займалися такі науковці: О. Реформатський, В. Ярцева, В. Лейчик, О. Селіванова, З. Комарова, Л. Алексєєв, А. Барандєєв, В. Винокур та інші.

Постановка завдання. На основі викладеного можна визначити завдання нашого дослідження, яке полягає в тому, щоб узагальнити усі наявні погляди щодо поняття «термін» та зробити спробу дати своє визначення цього поняття, яким ми будемо керуватися в подальшій роботі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термінологія має велику історію, але поняття «термін» у науці сформувалося на початку ХХ століття. Сьогодні єдиного визначення поняття «термін» та «термінологія» не існує. Т. Кияк наголошує, що

термін, як і всі інші мовні універсали, важко піддається дефінуванню [7, с. 50].

У «Словнику української мови» поняття «термін» визначено як слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо, як слово чи вислів, що вживається в тому чи іншому середовищі, на певній території, людьми певного фаху [14, с. 88.].

У сучасній лінгвістиці існують такі визначення слова «термін». Термін – це слово чи словосполучення, що точно позначає певне поняття, яке застосовують у науці, техніці, мистецтві. Аналогічну дефініцію дає словник лінгвістичних термінів Д. Розенталя та М. Теленкової [13, с. 470]. О. Реформатський зазначає, що будь-який термін є словом, але не будь-яке слово є терміном, і тому має обмежену сферу вживання [12].

Б. Головін визначає термін як слово чи підрядне словосполучення, що має спеціальне значення, виражає та формує професійне поняття та застосовується у процесі пізнання й освоєння наукових та професійно-технічних об'єктів і відносин між ними [3, с. 124]. У словнику за редакцією П. Штепа термін (від лат. *terminus* – границя, межа) – це слово або сполучення слів, що позначає спеціальне поняття, уживане в науці, техніці чи мистецтві. У сучасній логіці термін часто вживається як загальне ім'я «іменників» мови логіко-математичних вираховань, що виражають під час інтерпретації елементи предметної області [15, с. 36].

Ще одне визначення надає М. Зубков, вважаючи терміном слово, словосполучення, мовний знак, що репрезентує наукове поняття специфічної професійної сфери знань; слово або словосполучення, одне або кілька значень яких є спеціальним [5].

М. Мостовий визначає термін як слово або словосполучення з історично умотивованим чи умовно закріпленим значенням, що відбиває одне поняття в спеціалізованій галузі знання чи виробництва [1, с. 10].

Однак всі ці визначення викликають питання з боку деяких дослідників, які ставлять під сумнів те, що всі терміни утворюються на базі іменника, адже, на їхню думку, основою для утворення терміна можуть слугувати прикметники, дієслова та інші граматичні класи слів. Так, З. Комарова розглядає термін як «інваріант» (слово або словосполучення), яке позначає спеціальний предмет або наукове поняття, обмежене дефініцією та місцем у певній терміносистемі. Науковець розрізняє одиниці термінів із семасіологічних позицій, стверджуючи, що в семантиці термінів, які позначають спеціальні предмети, на передній план виступають денотати, які виражають наукові поняття, тобто головним у їхній семантиці виступає сигніфікат [8, с. 3–13].

Л. Лемов пропонує таку узагальнену дефініцію поняття: «термін» – це мовна одиниця (слово або словосполучення) переважно субстантивного характеру, яке конвенційно співвідноситься з поняттям і предметом професійної галузі та служить для концентрації, фіксування, збереження та передачі професійної інформації [9].

Узагальнюючи, можна виділити декілька підходів до розуміння поняття «термін». Прихильники структурного підходу розглядають термін як особливе слово, яке протиставляється за своєю семантичною і граматичною структурою загальноживаному. Прихильники функціонального підходу поставили під сумнів таке трактування поняття та дотримуються думки про те, що термін – це функція, тип вживання лексичної одиниці. Цієї думки дотримуються такі вчені: Б. Головін, В. Лейчик, Т. Кияк та інші.

Важливо зазначити, що в наявних визначеннях поняття є невідповідність між встановленими визначеннями ознак і властивостей терміна та його реальним мовленнєвим використанням. Так, проаналізувавши деякі медичні терміни та терміни певних наук, можна стверджувати, що термін

не завжди точно виражає спеціальне поняття, не завжди однозначний та виражає лише одне поняття; не завжди входить лише в одну терміносистему; не завжди має точні семантичні кордони та не виражає точно поняття. Тож тут чітко окреслюються два підходи до вивчення терміна: нормативного, який був започаткований Д. Лоте, та дескриптивного, започаткований Г. Винокуром. Компромісом у цьому питанні є позиція В. Лейчика.

На нашу думку, у характеристику терміна необхідно включати його якості, а у визначення поняття «термін» потрібно включати лише беззаперечні якості усіх термінів. Специфікою терміна є його використання в специфічній певній галузі знань. Ми погоджуємося також із думкою І. Моїсеєва у тому, що термін не перестає бути терміном, якщо його пізнають за межею кола спеціалістів [11, с. 127].

Узагальнюючи різні позиції з приводу цієї проблеми, можна окреслити поняття «термін» як слово або словосполучення, яке виражає спеціальне поняття науки, техніки або іншої галузі людської діяльності та має дефініцію, яка розкриває ті ознаки поняття, які є релевантними саме для цієї галузі.

В. Даниленко стверджував, що зміст терміна розкривається його дефініцією на основі виділення необхідних та достатніх ознак поняття. Зміст слова розкривається через його лексичне значення, яке не припускає логічного виділення ознак поняття; у слові порівняно з терміном менше визначений обсяг поняття без застосування кількісних характеристик [4, с. 29].

Термін – це лексико-номінативна одиниця мови, що співвідноситься з поняттям спеціальної професійної сфери. А. Герд виділяє три позиції на цю проблему: по-перше, терміни мають те лексичне значення, яке й означають; по-друге, терміни мають лексичне значення, яке є тим самим поняттям; по-третє, терміни збігаються з поняттям і не мають лексичного значення. Зрештою, всі вони мають право на існування, оскільки, говорячи про семантичну структуру слова-терміна, ми зачіпаємо структуру його (терміна), внутрішню форму [2, с. 25].

Тож для повного розуміння поняття «термін» необхідно знати його ознаки. На думку А. Реформатського, однією з основних характеристик терміна є системність, адже термін входить до системи понять відповідної галузі знання. Ця система – термінологія, поза нею слово втрачає свою харак-

теристичну терміна. Якщо звичайні слова мови є також системними, то це не означає, що їхня системна характеристика математично ідеальна. І під час словотворення, й при зміні слова ми постійно натрапляємо на порушення парадигм. Усе це не відповідає сутності терміна, що має бути і лексично, і морфологічно виключно систематичним, здатним утворювати похідні і бути максимально парадигматичним. У кожній термінології термін співвідноситься з тими чи іншими поняттями, у кожного терміна є своє поле термінології. Поле для терміна – це певна термінологія, за межами якої слово втрачає свою характеристику терміна [12, с. 51].

До питання терміна і термінології підходили О. Огоновський, І. Верхратський, І. Пулюй та багато інших провідних українських вчених. У характеристиці терміна бралися до уваги такі його специфічні риси, як відповідність слова поняттю і структура номінативної одиниці. Термін мусив відповідати духові мови, бути коротким і вмотивованим, не мати синонімів. У створенні терміна, на думку дослідників, необхідно орієнтуватися не лише на науку, а й на освіту; термінологія має бути всеукраїнською і поєднувати елементи власне національного і міжнародного.

Д. Лоте висував до науково-технічного терміна такі вимоги: системність – кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має своє значення, поза певною галуззю термін може мати інше значення; незалежність від контексту; однозначність (абсолютна чи відносна); точність – термін повинен якомога повніше та точніше характеризувати поняття, яке він позначає; стилістичність [10, с. 72–76]. Хоча дві останні вимоги часто вступають одна з одною в протиріччя, і під час утворення терміна однією з них нехтують.

Ми звертаємо увагу на той факт, що науковець враховував реальні особливості функціонування терміна в науковому тексті. Важливо зазначити також, що принципи Д. Лоте й сьогодні є дуже актуальними й ними користується більшість термінознавців.

Серед наявних сьогодні характеристик терміна можна виділити такі:

– термін повинен бути однозначним (Р. Будагов, Т. Секунда); повинен мати тенденцію до однозначності (В. Даниленко, Л. Кутіна); однозначний у межах певної термінологічної системи (О. Реформатський, Т. Панько);

– термін повинен бути точним та незалежним від контексту (Т. Секунда, О. Толикіна);

– термін має бути стилістично нейтральним (О. Реформатський);

– термін має бути системним;

– у терміні повинна бути чітка дефініція, цієї думки дотримуються майже всі сучасні дослідники;

– термін не повинен мати в межах однієї терміносистеми синонімів чи омонімів.

Але деякі сучасні дослідники орієнтуються більше на «ідеальний» термін, вказуючи на те, що термін має бути абсолютно однозначним, він не має бути полісемічним, омонімічним чи синонімічним. На нашу думку, найголовнішою вимогою до терміна має бути саме системність, яка має вирішальне значення під час класифікації поняття, для вибору та побудови термінів та їх систем, тобто для упорядкування термінологій.

Висновки з проведеного дослідження. У нашому дослідженні ми спробували проаналізувати різні погляди щодо визначення поняття «термін» та дати своє узагальнююче визначення: поняття «термін» – це слово або словосполучення, яке виражає спеціальне поняття науки, техніки або іншої галузі людської діяльності та має дефініцію, яка розкриває ті ознаки цього поняття, які є релевантними саме для цієї галузі. Проблема визначення поняття «термін» є актуальною та неоднозначною. Серед науковців немає однозначної думки щодо визначення цього поняття та його характеристик.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.
2. Герд О.С. Проблеми становлення та впорядкування наукової термінології / О.С. Герд // Питання мовознавства. – 1971. – Вип. 1. – С. 14–22.
3. Головин Б.Н. Введение в языкознание / Б.Н. Головин – М. : Наука, 1977. – 312 с.
4. Даниленко В.П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов / В.П. Даниленко // Исследования по русской терминологии. – М. : Наука, 1971.
5. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова / М.Г. Зубков. – 2-ге видання, доповнене. – Х. : Торгін, 2002. – 448 с.
6. Клаус Г. Сила слова / Г. Клаус. – М., 1967. – С. 80.
7. Кияк Т.Р. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К. : Академія, 2000. – 183 с.

8. Комарова З.И. О сущности термина / З.И. Комарова // Термин и слово: межвуз. сб. – Горький : ГГ им. Н.И. Лобачевского, 1979. – С. 3–13.
9. Лемов Л.В. Система, структура и функционирование научного термина (на материале русской лингвистической терминологии) / Л.В. Лемов. – Саранск : Изд-во Мордовского университета, 2000. – 192 с.
10. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. / Д.С. Лотте – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 160 с.
11. Моисеев А.И. О языковой природе термина / А.И. Моисеев // Лингвистические вопросы научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1970. – С. 127–138.
12. Реформатський А.А. Що таке термін і термінологія / А.А. Реформатський. – М., 2000. – 91 с.
13. Розенталь Д.Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. – М., 1986. – 543 с.
14. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 10. – 1979. – 640 с.
15. Штепа П.Б. Словник чужослів / П.Б. Штепа. – Торонто, 2002. – 232 с.